

Helena Wojcewa

Ewolucja nazw jednostek pływających w języku polskim na tle innych języków słowiańskich

---

Postscriptum Polonistyczne nr 1(3), 101-110

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

HELENA WOJCEWA
O d e s s a

Ewolucja nazw jednostek pływających w języku polskim na tle innych języków słowiańskich

Analiza leksyki oznaczającej transport wodny w języku polskim pokazuje, że z powodu czynników zewnętrznych (rozwoju żeglugi, postępu cywilizacyjnego) i wewnętrznych (np. tendencji do ekonomiczności językowej) następują w niej różnorodne zmiany semantyczne, które postaram się prześledzić i opisać.

W języku polskim do XIX w. funkcjonowała nazwa *plet* / *plot* ‘platforma z połączonych ze sobą pni drzew, belek, trzciny itp., służąca jako środek transportu’; ‘kłody drzew, bale itp. ułożone obok siebie i powiązane linami lub łańcuchami, splawiane z prądem rzeki’, psł. *pluti* < *plouti (*pleuti) ‘plyć’, *plawati* (< *plawiti*) [SP XVI w., t. XXIV, 401, 407; Br, 422]. Archaiczny termin *plet* oznacza jedną z najdawniejszych jednostek pływających (właśnie od tratwy zaczęła się historia żeglugi w VII-VI tys. p.n.e.), której Słowianie używali do przepraw na niewielkich odległościach.

Istniejące w ciągu XVI-XVIII w. diachroniczne warianty wyrazu *plet* (*plet* / *plta* / *plet*, *plūt* / *ptūl*, *plyt* (a), *plot*, *pleniusca* / *pleniuszka*, *pty*, *płatnica*, *płatnica*, *plczek*, *plczyk*, *pletnica*, *pletnica*, *płatew* / *płatwa*, *plotnica*, *plenica*, gw. *pcik*) wskazują na rolę, jaką odegrała owa „tratwa” w rozwoju polskiej żeglugi (w tym okresie tratwy pływały po Wiśle do Gdańska) [S Lin, t. 2, cz. 2, 736—737; Łuczyński 1986, 203]: *Kupiłem ósm pletów; Przełoż na płecch ucz się pływać* (Klonowic, *Fłis*). W gwarach polskich ta nazwa zachowana jest w wariantach *plyt* ‘część tratwy, kilka połączonych belek’, *plytnik*, *plytwy* [SGP Kar, t. 4, 145].

Wyraz wszedł do terminologii innych języków słowiańskich i indoeuropejskich, np.: staroukr. *пловъ* ‘niewód; grobla’, ukr. *плім* ‘połączone ze sobą

pnie drzew do przepraw na niewielkich odległościach po wodzie’, ros. *плот*, d.-hind. *plutas* ‘omyty; ten, co plynie’, *plutam* ‘potok’; gr. *πλωτός* ‘myty’, *πλωτός* ‘mycie’, ‘oczyszczenie’; niem. *Floss* ‘tratwa; prom’, *fließen* ‘płynąć’ [SP XVI w., t. XXIV, 401, 407; Br, 422; ESUM, t. 4, 446; ESRJ Fas, t. 3, 285; IES SRJ, t. 2, 45].

Rekonstrukcja słowa *плот* dokonana przez O. Trubaczewa z załączeniem danych z toponimii i hydronimii, gdzie częściowo utrwały się tematy utraczonej leksyki apelatywnej pochodzenia prasłowiańskiego, pozwala odtworzyć potencjalną formę prasłowiańską gw. **plbta* ‘potok, strumień’ połączoną z gniazdem leksykalnym **plbъ* ‘tratwa’, ros. *плот* (XI–XVII w. ‘tratwa; prom’), *плыть*, *плыву*, pol. *płynąć*, *płynąć*, por. ros. toponimy *Плота* (Воронежский край), *Плота*, *Старицкая*, *Ржавая*, *Долгая*, *Сорочья*, *Черемоченская* *Плота*, nazwy rzek *Бутежская* *Плота*, *Лецинская* *Плота*, *Гнилая* *Плота*, pol. *Płocko* nad Wisłą, *Połocko* nad Dźwiną, później *Płock* i *Połock* [Trubaczew 1994, 3–23; SSUM, t. 2, 154; TS, 484; SRJ XI–XVII vv., vyp. 15, 100].

We współczesnej polszczyźnie nazwa *plet* została wyparta przez wyraz *tratwa* zapożyczony z gw. niem. *trafte*, *Trift*, *treiben* (od 1423 r. w formie *trafta*, w którym zaszła metateza) [Br, 575; SJP, t. 3, 489; Ożdżyński 1989, 268]: *O Prusach wam nie chcę powiadać bo sami na każdy rok płynając do Gdańska z **traftami** widzicie gęste miasta* (J. Kochanowski).

Rozwój żeglugi u Słowian spowodował powiększenie liczby nazw jednostek pływających. Jedną z najstarszych nazw jest *korab* (poet. a. podn.) ‘łódź, okręt’ (od 1237 r.) z psl. **korabъ* / *korabъ* **[karabъ]* ‘statek, okręt; wielkie czółno’. Nazwa ta była używana do XVI w.: *Na tej wodzie **korab** płynie. W tym **korabiu** dwóch braci je*. Por. w terminologiach morskich innych języków słowiańskich: ukr. *кораб'ель* ‘statek morski’, staroukr., gw. *кор'аб* od XV w. ‘okręt’, scs *корабль* / *корабль*, staroros. *корабль*, ros. *корабль* ‘okręt, żaglowy albo wiosłowy statek’ (od 907 r.), czes. *koráb* ‘statek’; przest. ‘wielkie morskie czółno, okręt’, słowac. *koráb* przest. poet. ‘okręt, statek, wielkie czółno’, bułg. *кóраб* ‘okręt, statek’, przest. *корабл* ‘okręt’, *корабъл*, maced. *кораб* ‘okręt’, serb. *кóраб*, *кóрабаль*, chorw. *kórab*, *kòrablja* [SGP Kar, t. 2, 431; ESUM, t. 3, 9–10; ESRJ Fas, t. 2, 321; SSUM, t. 1, 496; ESUM, t. 3, 10; Ożdżyński 1998; Ożdżyński 1989, 268].

Etymologia tej nazwy nie jest do końca wyjaśniona, ma dwa zasadnicze przeciwstawne tłumaczenia. Zgodnie z pierwszym, wyraz *korab* jest zapożyczeniem z języka greckiego, gr. *καράβιον*, *κάραβος* ‘czółno, szalupa’ i jest semantycznie transformowanym deminutywem w dobie prasłowiańskiej na

-τον *καράβιον* ‘lekki statek’ od *κράβος* ‘krab’ (u starożytnych Greków statki ładunkowe miały okrągły kształt), łac. *carabus* ‘lekkie skórzane czółno’, port. st. *cáruvo* ‘statek’, *caravela* ‘karawella’, wł. *caravella* ‘mały statek’, fr. *caravelle*, hiszp. *carabela*, arab. *gārib*. W tym wypadku do gwar prasłowiańskich (u Słowian wschodnich i południowych być może za pośrednictwem tureckim) leksem mógł wejść nie później niż w II w n.e.: β (v) > słowiańskie *b*, *ā* > *o*, gr. β > łac. *v*, dlatego *бл’* *bj [Br, 256; KESRJ, 211].

Na potwierdzenie tej hipotezy naukowcy dodają, iż Słowianie od dawna żeglowali po górnych odcinkach rzek (Dniepr, Prypeć, Dniestr), które wpływają do Morza Czarnego, a w pobliżu tego arealu znajdowały się greckie kolonie Olbia, Chersones, Pantikapea [Gindin, Kalużskaja 1984, 26—27].

Zgodnie z innymi poglądami, wyraz *korab* ma prasłowiańskie pochodzenie, a jego rekonstruowana forma ma znaczenie ‘dłubanka, wydrążony pień drzewa’, na co wskazuje utrwalenie tego wyrazu we wszystkich językach słowiańskich [Mat Sr, t. 1, 1284]. F. Sławski i Z. Brocki podkreślają, że nazwa **korabjъ* jest prasłowiańska, genetycznie związana z indoeurop. *(s)ker ‘ciąć, rąbać’, psł. *(s)karuba ‘kora’, pol. *kerobia* ‘koszyk’ (z XIV w.), ukr., ros. *короб* ‘plecione naczynie’ [SEJP Sław, t. 2, 473; ESUM, t. 3, 11; Brocki 1973, 200, 374]. O. Trubaczew również uważa, że w wyrazie *корабль* ma miejsce pozorna pełnogłos: **kor-a-bjъ* < **korbi-jo-* ‘koszykowy’ [Trubaczew 1983, 559].

Od XVI w. funkcjonuje w polszczyźnie zapożyczenie *nawa* ‘statek, okręt’, s.-w.-niem. *nāwe*, *noewe*, n.-w.-niem. *Naue* ← łac. *navis* ‘statek do przewozu ładunków’, i.-e. **naus*, d.-ind. *nāub* ‘okręt’ (*nawa* mająca trzy rzędy wiosel — *triremis*, *nawa* wojenna nosata), które wyparł wyraz polskiego pochodzenia *okręt* [Kn, t. 1, 483; Ożdżyński 1989, 56]. Dzisiaj archaizmu *nawa* używa się podniosłe we frazeologizmie *nawa państwowa* ‘państwo’.

Ze słownictwa zawodowego (potocznego) do tematycznej grupy „jednostki pływające” wszedł wyraz pomorskiego (kaszubskiego) pochodzenia *okręt* ‘wielki statek morski’, utrwalony pierwotnie w formie *scapha okrąth* w 1500 r., psł. **obkrąť* / **okrąť* ‘coś plecionego; plecione naczynie’, **o(b)krątiiti* ‘obkłęcić’, pol. *kręcić* (*karkas statku pleciono z wierzby albo wikliny i obszymano skórą*) [Br, 377-378; SUM Bil, 260; ESRJ Fas, t. 3, 131; WSJP, t. 5, 942; Brocki 1973, 200; Brocki 1969, 340]. Forma wewnętrzna tego wyrazu, podobnie jak w nazwie *plet*, ukazuje, iż podstawą transformacji znaczeniowej była metonimia — nazwa procesu zamiast zrobionego przedmiotu.

Ciekawe, że ta polska nazwa weszła do potocznego profesjolektu Słowian wschodnich, por. ukr. gw. *окуп’ям* ‘okręt’, st. gw. *окупент* ‘wielkie czółno, okręt’

(w XVIII w.), *окрути*: ковчегъ: корабль lub *окрут* albo скринь; ros. zach. gw. 'okрут 'statek', blr. st. *окрутъ, окрентъ* (w XVII w.) [LS, 57; SUM Bil, 260; SJP, t. 2, 487; ESUM, t. 4, 174; ESRJ Fas, t. 3, 131].

Oprócz tego od XV do XVI w. zaczyna się używać w znaczeniu specjalistycznym polisemicznego wyrazu pochodzenia ogólnopolskiego *statek* ('dobytek, skarb'; 'równoważność, stateczność'; 'naczynie') [Br, 514]. To ostatnie znaczenie uległo zmianom metaforycznym na podstawie podobieństwa funkcji i kształtu: *naczynie* → *naczynie wodne* → *statek wodny* (od XVI w. było synonimem nazw *korab, nawa, jednostka pływająca*). Obecnie *statek* to 'duży obiekt pływający o kształcie opływowym, poruszający się po wodzie, przeznaczony do przewozu ludzi i ładunków'. *Wicher z tryumfem zanył, a na mokre góry, / Wznoszące się pietrami z morskiego odmetu, / Wstał geniusz śmierci i szedł do okrętu* (A. Mickiewicz, *Burza*); *Gdy zaś statek zwiędziony kierował się ku ogniom i trafiał na płycizny, pod pozorem ratunku napadali go skrycie i rabowali do szczętu* (S. Żeromski, *Opowieść o Helu*). We współczesnej grupie tematycznej „jednostki pływające” hiperonim *statek* wchodzi w skład terminologicznych związków wyrazowych, detalizujących i zawężających specjalistyczne znaczenie kolejnych nazw: *statek* oceaniczny, transoceaniczny, rzeczny, morski, dalekomorski, podwodny; *statek* handlowy, towarowy, transportowy; *statek* pasażerski, spacerowy, turystyczny, szkolny; *statek* łowczy, rybacki, wielorybniczy; *statek* korsarski, piracki; *statek* motorowy, parowy, śrubowy, żaglowy; *statek* baza; *statek* chłodnia; *statek* cysterna; *statek* przetwórnia i in.

W językach wschodniosłowiańskich w tym znaczeniu używa się terminu *судно* z psl. *sąđь² 'naczynie, przedmiot, który składa się z pewnych części' (*судьбъ дѣсенъ*). Etymologia tego leksemu jest taka sama, jak wyrazu *sąđь¹ 'sąd', i.-e. *somdhos 'wspólne rozpatrywanie, twierdzenie', utworzone za pomocą przyrostka *som (< są „su-”) od tematu *dh(ē)- (*dhə- / dhō) 'kłaść, stawiać; robić, czynić, mówić' [LS, 119; ESUM, t. 5, 466—468; IES SRJ, t. 2, 216; Trubaczev 1966, 235—237].

Konkurencja między terminami *statek* i *okręt* o podobnym znaczeniu przyczyniła się do powstania w nazwie *okręt* specjalistycznego znaczenia, por. *okręt* mors. wojsk. 'statek należący do marynarki wojennej': *Z okrętu dumnie polska flaga uśmiecha się do złotych fal* (*Hymn do Bałtyku*). Podobnie jak *statek*, nazwa *okręt* weszła do zawężających jego znaczenie związków wyrazowych: *okręt* wojenny, desantowy; *okręt* flagowy; *okręt* liniowy; *okręt* podwodny.

W języku staropolskim na określenie łodzi wydrążonej z jednego pnia (wypalanej lub wydłubanej, płaskodennej, bezsterowej, poruszanej wiosłami lub drągiem) używano kilku wariantów — *czółno*, przest. *czóln* / *czeln*, *czół-*

niak, czółnek rybitwi, wśród nich formy deminutywne *czółneczek, czółnek, czółnek, czółnik, czółneczek*: **Czółn** na wodzie płynący, ptak w powietrzu lecący, panna czystość tyrająca, jednaki znak po sobie zostawiają; *Służka czółten* podaje.

Słowo *czółno* książk. ‘łódź wydrążona z jednego pnia, z jednego kawałka drewna; łódka’ jest pochodzenia prasłowiańskiego, prasl. *čьльнѣ / *čьльно ‘czółno wykonane z jednego pnia drzewa’, i.-e. *kelnos > *kel- / kol- ‘rąbać; podnosić się’; [k] > [č], [e] > [ō]: *A chczeły czółn schiekacz a zramfacz* [SS, t. 1, z. 6, 395; ESI, t. 1, 292—293; S Lin, t. 1, 378; SEJP Sław, t. 1, 125, t. 5, 139—140; ESSJ, vyp. 4, 142]. Za mniej prawdopodobną uważamy hipotezę, która tłumaczy formę nazwy *czółno* pochodzeniem z i.-e. *kel-n-: *kl-n-, *kel-: *kele ‘podnosić się, wzrastać’ [IES SRJ, t. 2, 377].

W XVIII w. w analizowanej jednostce zaszła zmiana rodzaju gramatycznego (z męskiego na nijaki) na podstawie analogii *czółn* — *czółno*, por. *cud* — *cudo*, *brzuch* — *brzuch*, *ud* — *udo*; choć w gwarach kaszubsko-słowińskich rodzaj męski się zachował: gw. *czółten, czółno* ‘rybackie czółno wydrążone z jednego pnia drzewa’, kasz. *čóln, čelon, čálon* [SGP Kar, t. 1, 286; SP, t. 2, 219; Br, 80]: *Bez wiosła na czółno nie siadaj*.

W znaczeniu wyrazu *czółno* (podobnie jak w pozostałych leksemach) został odzwierciedlony stosunek człowieka do żeglugi, ponieważ etymon wskazuje na sposób powstania desygnatu (czółno wydrążone z jednego pnia). Nominacja zaszła na podstawie rozpowszechnionego w grupie tematycznej „jednostki pływające” modelu metonimicznego: proces → przedmiot (rąbać, dłubać → czółno); na co wskazują paralele w językach słowińskich: ukr. *човен, човн'о, човник* [e] > [o], [č] staje się twarde, [λ] > [β], wypada ruchome [e], d.-ros. od XI w. *чель / чльнь / чольн / челонь* ‘czółno’, ros. *челн / челн'ок / челноч'ок / челн'ушка / челн'ица*, przest. poet. *челн* ‘statek, łódzia’, gw. *ч'олон* ‘czółno, konik-topidusza’, blr. *човен / чоўник*, bułg. *члун, члунка* ‘małe czółno’, gw. *чльн, чун* ‘czółno, jednodrzewo’, maced. *чун* ‘czółno’, *чолнец*, serb. *чџн, чџнак* ‘płaskodenne czółno z jednego kawałka drewna’, g.-l. *čólm, čólmik*, gwar. *coum, coln*, d.-l. *coln, colnik, colnowaś* ‘płynąć na czółnie’, czes. *člun, člunek* ‘małe otwarte czółno’, gw. *čun*, slwn. *čoln, čolnuczek* ‘niewielkie czółno’, slwc. od XVI w. *čóln, člnok* ‘małe otwarte czółno’, gw. *čöum, čun, čjn* [Mat Sr, t. 3, 1487; ESRJ Fas, t. 4, 327; ESRJ Cyg, 471; Gorbacz 1992, 16; TS, 707].

Nazwa *czółno* we współczesnej polszczyźnie jest archaizmem stylistycznym, występuje też jego synonim *dłubanka* pot. ‘łódź zrobiona z jednego pnia, odpowiednio wydrążonego i ociosanego; najstarszy typ łodzi’ i kilka form deminutywnych: *czółnko, czółnenko* książk. ‘małe czółno; łódeczka’ [WSJP, t. 1, 1156; SJP PWN, t. 1, 320].

W wyniku różnych czynników w semantycznej strukturze kolejnego słowa *łódź* zaszły zmiany, które spowodowały zawężenie znaczenia tego wyrazu oraz jego specjalizację. Desygnat oznaczony przez leksem *łódź* od dawna był wykorzystywany przez Słowian jako jednostka pływająca, a u Słowian wschodnich jako element obrzędu pogrzebowego [Mawrodin 1949, 130].

Staropolski leksem *łodzia, łódź* ‘jednostka pływająca; okręt morski; niewielki statek’ z psl. *oldī / *lody ‘czółno’, -ol- > -lo- używany w XV—XVI w. (na podstawie badań E. Łuczyńskiego) jako hiperonim o szerokim zakresie znaczeniowym, nazywający statki morskie, rzeczne i inne, wchodził do połączeń wyrazowych (*małe łodzie* — galeje, *długa łodzia* — nawa albo nasad, *morska łódź, łodzia* o czterech rzędach wiosel, *leka łódź* — trirem, *ciosane łodzie, nosate łodzie, zbójcka łódź, łodzie szpiegowne, rybitwia łódź, Hetmańska łódź*), par antonimicznych (*duża łódź, wielka* — *mała łódź*), miał warianty deminutywne (*łódka, łódeczka, łodzią, łodzićka*) [Łuczyński 1986, 182; Kn, t. 1, 367; SS, t. 4, z. 2, 115]: *Swatczimi, jako Szyman u Szczepan pozycily v Mykolaya łodzy* (1412 r.); *To morze wielkie y szyrokie..., tamo łodzye (naves) przęd;* *Mała łódź musi trzymać się brzegu;* *Na wodzie, na Wiśle, srod cizy poranka / Płynie łódź flisowska jak szara cyranka, / A za nią ładowne pszenicą galary, / Szum wiosel na falach i śmiechy, i gwary* (T. Lenartowicz, *Jak to na Mazowszu*).

Warianty *łodzia, łodzią, łodzićka* wyszły z użycia, natomiast znaczenie wyrazu *łódź* (rzadziej *łodia*) ‘mały, przeważnie bezpokładowy statek wodny, wykonany z drewna, metalu lub laminatu, napędzany wiosłami, żaglami, silnikiem itp.’ uległo zawężeniu. Poza tym, termin jest składnikiem wyrażen wielocłonowych detalizujących polski transport morski: *łódź* motorowa, wiosłowa, żaglowa; *łódź* desantowa, patrolowa, ratunkowa, rybacka, spacerowa, sportowa; mors. *łódź towarzysząca / tender* ‘statek pomocniczy do zaopatrywania innych statków w żywność, wodę, paliwo itp.’; ryb. *łódź sadowa / drebel* ‘łódź do przewożenia żywych ryb bezpośrednio po ich wylowieniu’; mors. wojsk. *łódź podwodna* [SJP PWN, t. 2, 73].

Dodajmy, iż frazeologizmy ze słowem *łódź* urzeczywistniają społeczno-kulturowe doświadczenia człowieka: podn. *Łódź Piotrowa* ‘Kościół rzymskokatolicki’, mit. gr. *łódź Charona* ‘łódź, którą Charon przeprowadzał dusze zmarłych na drugi brzeg Styksu’.

Derywaty słowotwórcze *łódka, łódeczka* ‘mała łódź’ (w XVI w. ‘czółno z drzew; niewielkie czółno’) we współczesnym języku polskim są synonimiczne z wyrazami o odmiennym rdzeniu *łupina, łupinka* pot. przen. ‘mała łódź, mały stateczek’ [ISJP, t. 2; SJP PWN, t. 2, 75; SJP, 431]: *Łódka bez steru*

— *człowiek bez charakteru; Strudzony żeglarz do brzegu dopływa na kruchej łódce przez burzliwe morze* (T. Lenartowicz, *Ostatnie słowo*).

Nazwa *łódź* w językach słowiańskich uległa transformacjom pod względem fonetycznym, semantycznym i morfologicznym, por. scs. *альдиу, ладии, ладия* ‘łodzia, okręt, czółno’, *ладуица* ‘czółno’ (-ol- > -ал- /-ла) → lit. *aldžiā, eldijiā* ‘czółno, jednodrzewo’, staroukr. *лодя*, gw. *лодь, л'одка, л'отка* ‘czółno’, *л'одя*, ‘czółno’ (-ol- > -ло-), staroros. *олядь, олядь, олядия, оледия* ‘statek, okręt’, *лодьа* ‘średniowieczny statek żaglowo-wiosłowy’, książ. *ладия*, ros. przest., poet. *ладь'я* ‘wielki statek żaglowy; okręt’, *лодь'ка, лодка* ‘jednostka pływająca, niewielki statek żaglowo-wiosłowy albo motorówka’, blr. *лодка*, bułg. *л'адия* ‘wielka łódka’, *ладя*, serb. *лађа*, slwn. *ládja*, czes., slwc. *loď*, czes. *loď*, przest. *lodí*, g.-luż. *łódź* ‘okręt’, d.-luż. *loź* ‘okręt’, polab. *l'üöđ'a* ‘czółno, okręt’. Etymony nazw w językach słowiańskich i paralele indoeuropejskie wskazują na to, że znaczeniem rdzennym tej jednostki jest ‘statek z drewna, jednodrzewo’, por. w językach indoeuropejskich leksemy tego rdzenia o znaczeniu ‘koryto’: i.-e. *aldh- ‘koryto’, szw. *älla*, dask. *aalde, olde* ‘koryto’, angielskosaks. *ealdođ*, «alviolum», norw. *olda*, gw. *olle* ‘wielkie koryto’ [SS, 68, 303; LS, 57; Mat TS, 218; ESUM, t. 3, 280; IES SRJ, t. 1, 463; ESRJ Fas, t. 2, 448; ESRJ Cyg, 215].

Zakres znaczeniowy wyrazu *prom* w języku polskim również podlegał zmianom semantycznym. Nazwa ta była notowana już od XIII w., kiedy na Łabie (1287 r.) czy Wiśle (1393 r.) zaczęły kursować polskie promy. Wtedy słowo *prom* i jego warianty *promnica, prum*, gw. *pram* oznaczały ‘statek wodny kursujący między dwoma odcinkami drogi lądowej, poruszany za pośrednictwem liny odpowiednio rozwieszanej między brzegami’. Większość naukowców uważa, że etymon nazwy jest pochodzenia prasłowiańskiego: i.-e. *per: *por: *perə ‘przesuwać się; przeprowadzać na inną stronę; przewozić’, psl.*pormь ‘to, na czym się przewozi; to, co jest w ruchu’, *perti ‘przesuwać się, jechać’, ukr. *ноп'ом, нап'ом*, przest. *ноп'он*, d.-ros. *норомь* (1585 p.), ros.-scs. *прамь*, ros., blr. *нап'ом*, serb., bułg. *прам*, czes. *prám*, tur. *perme* ‘mała barka, czółno’, d.-ind. *piparti* ‘przewozić’, d.-w.-niem. *faran*, got. *faran* ‘wieźć; jechać’, s.-w.-niem. *varn* ‘czółno’ [SGP Kar, t. 4, 338; Mat Sr, t. 2, 1213; KE-SRJ, 327; SUM Grin, t. 3, 350; ESUM, t. 4, 525; Brocki 1973, 356; Ożdżyński 1989, 289]: **Pram** *po falach oddalać mnie będzie*.

Zgodnie z taką rekonstrukcją podstawą powstania nazwy *prom* była przenośnia metonimiczna według typowego dla grupy tematycznej „jednostki pływające” modelu: proces → przedmiot, o czym mogą świadczyć przestarzałe nazwy *przewóz, przepław* ‘prom’. Istnieje także inna, mniej wiarygodna

hipoteza, wywodząca etymologię leksemu *prom* z hol. *pruum* albo d.-w.-niem. *farm*, *faren* ‘jechać’ [ESR] Fas, t. 3, 331].

Ciekawe, że znaczenie tego wyrazu uległo generalizacji, ponieważ we współczesnej polszczyźnie *prom* to nie tylko ‘statek wodny do przewozu ludzi, pojazdów i ładunków przez rzeki, kanały, mniejsze akweny morskie itp., kursujący między dwoma odcinkami drogi lądowej, poruszany zwykle napędem własnym lub za pośrednictwem liny odpowiednio rozwieszony między brzegami’, lecz także ‘rodzaj morskiego statku pasażerskiego’: *prom* parowy, linowy; *prom* śródlądowy, morski; *prom* pasażerski, towarowy, samochodowy, kolejowy¹.

Nazwy jednostek pływających, które odzwierciedlają stosunek człowieka do fragmentu rzeczywistości, związanego z transportem wodnym, ulegają różnorodnym przekształceniom, zmianom znaczeniowym, część wyrazów pod wpływem różnorodnych czynników wychodzi z użycia, ale najdawniejsze nazwy hiperonimiczne organizujące pozostały materiał leksykalny pozostają w zasadzie w jądrze semantycznym analizowanej grupy.

W procesie ewolucji zasób słownikowy grupy tematycznej „jednostki pływające” zmienia się, wzbogaca przez nadawanie istniejącym wyrazom nowych znaczeń specjalistycznych, tworzenie nowych derywatów i połączeń wyrazowych zawężających semantykę terminów, wreszcie poprzez przyjmowanie jednostek terminologicznych ze słownictwa potocznego i innych języków.

Literatura

- Brocki Z., 1969, *Morze pije rzekę. Historyjek z życia terminów morskich zbiorek trzeci*, Gdańsk.
- Brocki Z., 1973, *Potoniakiem nad morze. Historyjek z życia terminów i nazw morskich zbiorek czwarty*, Gdańsk.
- Gindin L.A., Kałużskaja I.A., 1984, *O primienienii pierspiektivnogo i retrospiektivnogo analiza w issledovanii leksiki karpato-balkanskogo regiona*, w: Zelenina E.I., Usaczewa W.W., Ciw’jan T.W., red., *Slawianskoje i balkanskoje jazykoznanije: Jazyk w etnokulturnom aspietie*, Moskwa.
- Gorbacz O., 1993, *Ukrajins’ka mors’ka i sudnoplawnna terminologija*, w: Gorbacz O., *Zibrani statti. VI. Leksykografija i leksykologija*. Fotoperedruk, München.
- Łuczyński E., 1986, *Staropolskie słownictwo związane z żegluga XV i XVI w.*, Gdańsk.
- Mawrodin W.W., 1949, *Naczalo moriechodstwa na Rusi*, Leningrad.
- Ozdźyński J., 1989, *Morska wspólnota kulturowa w świetle faktów językowych. Morfologia zapożyczeń w polskim słownictwie flisackim i żeglarskim. Prace monograficzne*, Kraków.

¹ Dziś także nie tylko poruszający się na wodzie, por. *prom* kosmiczny — przyp. red.

- Ożdżyński J., 1998, *Konteksty kulturowe słownictwa flisackiego*, Kraków.
- Trubaczew O.N., 1966, *Riemieslennaja terminologija w slawianskich jazykach: Etimologija i opyt gruppowej rekonstrukcyi*, Moskwa.
- Trubaczew O.N., 1983, *Jazykoznanije i etnogenez slawian: Drennije slawianie po dannym etimologii i onomastiki*, w: *Slawianskoje jazykoznanije. IX Meždunarodnyj sjezd slawiston, Kijew, sent. 1983 g.: Dokl. sow. dielegacyi*, Moskwa.
- Trubaczew O.N., 1994, *Praslawianskoje leksiczeskoje nasledije i drienmierusskaja leksika dopis'miennogo pierioda*, w: *Etimologija 1991—1993*, Moskwa.

Skróty

- Br — Brückner A., 1970, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- ESRJ Cyg — Cyganienko G.P., 1989, *Etimologičeskiej słowar' ruskogo jazyka*, Kijew.
- ESRJ Fas — Fasmer M., 1964—1973, *Etimologičeskiej słowar' ruskogo jazyka*, t. 1—4, Moskwa.
- ESSJ — Trubaczew O.N., red., 1974—2001, *Etimologičeskiej słowar' slawianskich jazykow: Praslawianskiej leksiczeskiej fond*, wyp. 1—24, Moskwa.
- ESUM — Melnyczuk O.S., red., 1982—2002, *Etymologičnyj słownyk ukrains'koji mowy*, t. 1—5, Kyjw.
- IES SRJ — Czernych P.J., 1999, *Istoriko-etimologičeskiej słowar' sowriemennogo ruskogo jazyka*, t. 1—2, Moskwa.
- ISJP — Bańko M., red., 2000, *Inny słownik języka polskiego PWN*, t. 1—2, Warszawa.
- Kn — Knapski G., 1643, *Thesaurus Polonolatinograecus seu Promptuarium Latinae et Graecae...*, Ed. 2, Kraków: Fr. Cezary 1643—1644. Tom I: Polonolatinograecus... Kraków.
- LS — Berynda Pamwa, 1653, *Leksikon slawienoroskij: Imien tołkowanije wsieczestnym otcem Pamwoju Beryndoju zgromadżenyj*, Kyjw.
- Mat Sr — Sriezniewskij I.I., 1893—1912, *Materialy dla słowaria drienmierusskogo jazyka*, t. 1—3, Sankt-Pietierburg.
- SEJP Slaw — Slawski F., 1952—1978, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1—5, Kraków.
- SGP Kar — Karłowicz J., 1900—1911, *Słownik gwar polskich*, t. 1—6, Kraków.
- SJP PWN — Szymczak M., red., 2002, *Słownik języka polskiego*, t. 1—3, Warszawa.
- SJP — Sobol E., oprac., 2005, *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa.
- SP — Slawski F., red., 1974—2001, *Słownik praslawiański*, t. 1—8, Wrocław etc.
- SP XVI w. — Mayenowa M.R., red., 1966—2002, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t.1—30, Wrocław etc.
- SRJ XI—XVII ww. — Bogatowa G.A., red., 1975—1991, *Słowar' ruskogo jazyka XI-XVII ww.*, wyp. 1—17, Moskwa.
- SS — Bartmiński J., red., 1999, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1, Lublin.
- SSUM — *Słownyk staroukrajins'koji mowy XIV-XV st.*, 1977, t. 1—2, Kyjw.
- SUM Bil — Bilec'kyj-Nosenko P.P., 1966, *Słownyk staroukrajins'koji mowy*, Kyjw.
- TS — Dal W., 1880, *Tołkownyj słowar' żywego wielikorusskogo jazyka*, t. 1—4, Sankt-Pietierburg.
- USJP — Dubisz S., red., 2003, *Uniersalny słownik języka polskiego*, t. 1—4, Warszawa.
- WSJP — Doroszewski W., red., 1958—1968, *Słownik języka polskiego*, t. 1—11, Warszawa.

Doc. dr Helena Wojcewa — doktor nauk filologicznych, docent w Katedrze Językoznawstwa Ogólnego i Słowiańskiego Odeskiego Uniwersytetu Narodowego im. I. Miecznikowa, kierownik specjalizacji „Język polski” na Wydziale Filologicznym. Jest autorką podręcznika *Język polski*, rekomendowanego przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy dla studentów nauk humanistycznych uczelni wyższych (Kijów 2007) oraz programu nauczania *Język polski w klasach I—IV dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem wykładowym*.